

G.C. Zieleman, *Middel nederlandse epistel- en evangeliepreken* (Kerkhistorische Bijdragen VIII; Leiden: E.J.Brill, 1978, xii + 376 blz., f120,-, ISBN 9004057471).

Al in 1864 noemde W. Mol in het eerste deel van zijn *Kerkgeschiedenis van Nederland vóór de Hervorming* het gewenst dat de geschiedenis van de prediking voor dat tijdvak zou worden bewerkt. Hij herhaalde dat in het registerdeel in 1871. De schrijver van *Middel nederlandse epistel- en evangeliepreken* merkt op dat het meer dan een eeuw heeft geduurd voordat Molls wens in vervulling is gegaan. Hij mag dat zeggen want uit zijn boek blijkt in hoe wijde kring het bronnenmateriaal is verspreid en ook hoeveel codicologische, linguïstische en theologische kennis voor dit onderwerp nodig is. In plaats van de ene wens van Moll houdt de lezer na dit boek een veelvoud van wensen. De eerste is, dat het door deze auteur opgespoorde en gebruikte materiaal door hem uitgegeven zal kunnen worden: de 'tekstgroep Zwolle'. Dan, dat ook de andere tekstgroepen op dezelfde manier zullen worden onderzocht en zo mogelijk eveneens uitgegeven.

Wat is de 'tekstgroep Zwolle'? Een groep handschriften die allemaal geheel of gedeeltelijk dezelfde reeks preken omvatten met veelal dezelfde bewoordingen, door deze auteur aangeduid naar de plaats waar het volgens hem meest representatieve exemplaar aanwezig is. Aan een onderzoek daarvan heeft hij het grootste gedeelte van zijn boek gewijd. Maar hij begint zijn boek met een kleine geschiedenis van de middeleeuwse prediking. Daarbij maakt hij een nuttige definiëring: een preek is een geschreven (of gedrukte) tekst die zich tot lezers richt, een predikatie wordt gehouden in een eredienst en richt zich tot hoorders. Als hulp voor degenen die een predikatie moesten houden, waren er prekenbundels in omloop, die meestal de vaste kerkelijke schriftlezingen tot uitgangspunt hadden. Deze preken vertoonden een vaste opbouw, maar de auteur wil een achttal typen onderscheiden al naar gelang van het voorkomen van bepaalde onderdelen. Voor 1400 waren de preken erg technisch-scholastisch, na die tijd worden ze eenvoudiger. Deze algemene inleiding, die meer geeft dan doorgaans in boeken over de geschiedenis van de prediking staat, vraagt om een toetsing in andere taalgebieden. Maar deze auteur heeft zich dan verder gericht op het middelnederlandse materiaal, en zich bovendien beperkt tot de verzamelingen die de kerkelijke jaarcyclus volgen. Hij is zes tekstgroepen op het spoor gekomen door handschriften en ook oude drukken te vergelijken. De tekstgroep 'Berlijn' moet al van voor 1348 stammen, 'Kopenhagen' van voor 1370, 'Gouda' van voor 1477, 'Nijmegen' (een enkel handschrift!) van voor 1421, 'Parijs' van voor 1400. De zesde tekstgroep is die van Zwolle. Die blijkt bijzondere moeilijkheden op te leveren door onderlinge verschillen. Van deze groep worden nu de handschriften beschreven en wordt hun tekstoverlevering nagegaan. Voor hun herkomst en de datering heeft de auteur hun woordvoorraad getoetst aan de hand van de verschillende vormen van het middelnederlands. Het Zwolse handschrift moet zijn oorsprong hebben in het gebied tussen Gouda, Amsterdam en Utrecht, maar teruggaan op een nog niet teruggevonden tekst die in of rondom Brugge moet zijn geschreven in het tweede kwart van de veertiende eeuw. De geest die uit deze prekenbundels spreekt is niet speculatief. Zij roepen op tot zelfonderzoek en bekering. Er zijn motieven aanwijsbaar uit de Noordfranse mystiek, stammend van Bernard van Clairvaux en van Richard van St. Victor. Maar de oorspronkelijke schrijver was ook bekend met wat er in het Rijnland en in Brabant leefde aan mystieke gedachten. Hij heeft uit dat alles een eigen keus gemaakt.

Het gehele boek verradt beheersing van meer stof dan hierin werd opgenomen. Vergeleken met andere landen is het onze bepaald achter met het publiceren van middeleeuws preekmateriaal. Komt dat, omdat de Moderne Devoten de indruk hebben gevestigd dat er voor

RECENSIES

hun tijd niets belangrijks op geloofsgebied tot stand was gebracht? Dit materiaal leert wel anders. De schrijver heeft een model gegeven dat om navolging vraagt. Het zal niet gemakkelijk zijn, hem te evenaren.

O.J. de Jong

Mirakelen van Onze Lieve Vrouw te 's-Hertogenbosch 1381-1603. Transcriptie, annotatie en inleiding van H. Hens†, H. van Bavel, G.C.M. van Dijck, J.H.M. Frantzen (Bijdragen tot de geschiedenis van het Zuiden van Nederland XLII; Tilburg: Stichting Zuidelijk Historisch Contact, 1978, xxi en 726 blz.).

Er is gedurende de middeleeuwen een groot aantal wonderen op schrift gesteld. De vroegste vorm waarin *miracula* zijn overgeleverd, is die ter afsluiting van een heiligenleven.

Wonderen, door bepaalde heiligen verricht, genoten soms een enorme populariteit. Te denken valt hierbij aan de lange reeks van wonderen op naam van Barbara, patrones der stervenden, die in een groot aantal handschriften, zowel in het Latijn als in verschillende landstalen is overgeleverd. Deze verhalen dienden uiteraard tot stichting van de gelovigen en zij zijn vaak nauwelijks te onderscheiden van exempelen. Daarnaast waren overigens ook de kronieken doorspekt met verhalen over wonderbaarlijke voorvallen.

Een andere vorm van overlevering is in de zogenaamde mirakelboeken te vinden: optekening van wonderen, die na het invoeren van hulp en na belofte van een pelgrimage naar het graf, relieken of het beeld van een heilige in een bepaalde plaats zijn geschied. Deze getuigenissen werden van dag tot dag, van jaar tot jaar opgetekend en zij dragen veelal een officieel karakter. Dergelijke reeksen zijn ten onzent vanaf de veertiende eeuw bekend uit Amersfoort, Delft en 's-Hertogenbosch. Mirakelboeken uit Delft en uit Amersfoort waren reeds uitgegeven; dat van Den Bosch bestond alleen in een Latijnse vertaling uit 1632.

Gelukkig is nu ook de integrale editie van het in de Sint-Janskathedraal te 's-Hertogenbosch berustende mirakelboek verschenen. Hierin zijn wonderen uit de jaren 1381-1603 opgetekend, die dankzij het aanroepen van Maria en na belofte van een bedevaart naar het zich in 's-Hertogenbosch bevindende Mariabeeld - tussen 1280 en 1320 vervaardigd door een Maaslands kunstenaar - zijn geschied. Het mirakelboek bestaat uit drie gedeelten. Het eerste gedeelte wordt gevormd door een gedicht, waarschijnlijk oorspronkelijk uit omstreeks 1400 daterend, maar in het mirakelboek in een handschrift van circa 1600 overgeleverd. Daarna volgen twee boeken, waarin chronologisch de wonderen zijn opgetekend. Het zijn er in totaal 481, waarvan verreweg het grootste gedeelte (461) in de jaren 1381-1388 valt. De overige dateren uit de jaren 1408, 1442-1445, 1450, 1519-1521 en 1603.

De opgetekende wonderverhalen - door de uitgevers protocollen genoemd - zijn, op een enkele uitzondering na, opgesteld volgens een vast stramen. Daarin worden vermeld: de datum van de komst naar 's-Hertogenbosch, de naam en herkomst van de begunstigde, zijn of haar ziekte of nood en de genezing of redding daarvan, veelal nadat een bedevaart naar 's-Hertogenbosch is beloofd (opgelegde bedevaarten komen in het mirakelboek niet voor) en tot slot de volbrenging van deze tocht, al of niet in gezelschap van verwanten en de offerande aan Maria. Het wonderverhaal wordt steevast besloten met de volgende formule of een variant daarvan: Ende dit heet hi wael bewarijt; daarbij waren...; daarop volgen met name genoemde inwoners van Den Bosch als getuigen, waarbij soms hun functie of beroep is aangegeven.

Het hoeft geen betoog dat deze uitvoerige informatie een rijke en gevarieerde historische bron vormt. In hun inleiding gaan de uitgevers op verschillende aspecten uitvoerig in: de